

Катерина Шульженко,
науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4964-6190>

Сільськогосподарські науки в Україні на початку XXI століття: пріоритетні напрями розвитку (за матеріалами Державного архіву друку Книжкової палати України)

Статтю присвячено проблемі розвитку сільськогосподарських наук в Україні на початку XXI ст. Враховуючи кліматичні особливості та якість ґрунтів сільськогосподарського призначення нашої держави, авторка фіксує високий рівень наукової та суспільної затребуваності обраної тематики. Актуальність порушеної проблеми полягає в тому, що на сучасному етапі відбулася очевидна кореляція надходжень у державний бюджет України — суттєво знизилася частка промислового сектору й, відповідно, зріс сегмент вітчизняного сільського господарства. Водночас громадянам України, вочевидь, не вистачає харчів власного виробництва як первинного, так і високотехнологічного перероблення. З прилавків наших магазинів дедалі частіше зникають овочі та фрукти місцевого походження, а ті, що потрапляють до споживача, навіть за зовнішніми ознаками не витримують конкуренції із закордонними аналогами. На сучасному етапі фактично зникла раніше поширена практика постачання "з лану — до столу". Україна, як це не прикро констатувати, втратила найкращі традиції в галузі садівництва, виноградарства, овочівництва тощо. Виходячи з цих констатацій, авторка прагне зрозуміти, яку роль у розвитку вітчизняного сільського господарства відіграє сучасна наука, а також аналізує наукові дослідження в галузі сільськогосподарських наук, проведені в першому десятиріччі XXI ст., виокремлює досягнення й здобутки, узагальнює напрями розвитку сільськогосподарських наук і визначає їхні пріоритети.

Ключові слова: сільськогосподарські науки; загальне землеробство; рослинництво; селекція рослин; агроєкологія; овочівництво; насінництво; кормовиробництво; лувництво; сільськогосподарська меліорація

Постановка проблеми. Українські землі мають значний сільськогосподарський потенціал, використання якого вивело б нашу державу на провідні рубежі виробництва аграрної продукції. Маючи фахову агрономічну освіту, авторка закликає активніше застосовувати сучасні здобутки вітчизняної науки в сільськогосподарській практиці України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку сільськогосподарських наук в Україні ніколи не втрачала актуальності. У порушеній тематиці вагомим місцем посідають праці таких науковців, як О. Гаврилюк, В. Марочко, О. Бондарчук, В. Шевченко, Г. Сургай (Київ), Л. Лавринович (Житомир), С. Тимченко (Запоріжжя), М. Бушин (Черкаси). Як наголошує історик В. Соколов, який, до речі, друкувався на шпальтах "Вісника Книжкової палати", з проблем аграрного розвитку України лише впродовж 1955—1998 рр. було захищено 50 докторських і 318 кандидатських дисертацій, опубліковано 114 колективних та індивідуальних монографій, 78 збірників наукових праць, 978 брошур, майже 5 тисяч статей [25, с. 19]. Інакше кажучи, сільськогосподарські науки перед вітчизняними аграріями у боржниках, вочевидь, не ходять. Тож задля поліпшення розвитку українського аграрного сектору варто уважніше придивитися до наукових розвідок вітчизняних учених, у чому й полягає мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарських наук в Україні нині є агроєкологія. Цій проблемі присвячено дослідження О. Ракоїд [21], С. Усика [28]. Можливості агроєкосистеми рису вивчала Н. Єфімова [5].

У галузі рослинництва, за нашими спостереженнями, найбільше уваги приділено культурі вирощування кукурудзи. І це не дивно. Так, на початку 1920-х рр.,

коли південно-східні губернії України потерпали від жахливого голоду, голова уряду УСРР Х. Раковський закликав селян сіяти кукурудзу, вважаючи цю рослину рятівною в тогочасних умовах. У цьому контексті доречно згадати й першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова, який мріяв вирощувати кукурудзу навіть за Полярним колом. Сучасна українська дослідниця Г. Сербенюк опікується питаннями технології вирощування кукурудзи в умовах лісостепу, вивчає особливості формування врожайності її гібридів [23]. За спостереженнями вченої, висока врожайність цього зерна залежить від рівня забезпеченості вологою в період вегетації та від накопичення макроелементів у ґрунті завдяки внесенню добрив [23, с. 5—6]. Г. Сербенюк стурбована фітосанітарним станом цієї рослини й пропонує власні гібридні композиції у винищенні небезпечних для кукурудзи бур'янів [23, с. 6—7, 11—13]. Дослідник О. Климчук розглядає кукурудзу як монокультуру лісостепу України та вважає найстійкішим селекційним матеріалом [10, с. 5—6]. Вивченню цієї культури та її взаємодії з лісостеповими бур'янами присвячено розвідку В. Перчука [19]. Проблему продуктивності вирощування кукурудзи в південних степах України дослідив П. Писаренко, який вважає, що показники врожайності рослини безпосередньо залежать від густоти її стояння [20, с. 7].

Пріоритетним напрямом вітчизняного рослинництва у XXI ст. залишається вирощування пшениці. Українські землі, що були житницею Європи ще від часів Тридцятилітньої війни (1618—1648), здатні виконувати цю благородну місію й нині. Тож доречність наукових розвідок, присвячених вирощуванню пшениці, не викликає жодного сумніву.

Технологію культивування озимої пшениці у правобережній частині українського лісостепу ретельно дослідила С. Третьякова [26]. За її твердженням,

польова схожість насіння озимої пшениці насамперед залежить від біологічних особливостей сорту, строку сівби та норми висіву [26, с. 5]. Дослідниця пропонує власну методику організації просторового та кількісного розміщення рослин у посівах озимої пшениці [26, с. 12—14]. Технологію вирощування м'якої озимої пшениці по чорному пару дослідив С. Хорішко [30]. Здійснивши розвідку, він дійшов висновку, що найвищі показники врожайності ця культура дає за умов її посіву не пізніше 25 вересня [30, с. 15]. Питання селекції сортів озимої пшениці висвітлював Н. Абдурат [1].

У дослідженні зернових культур значну увагу приділено озимому житу. Продуктивність та якість цієї культури вивчала В. Бабич [3]. На її думку, врожайність культури безпосередньо залежить від фонів живлення та рівня зрошення ґрунтів [3, с. 10]. Визначальне місце серед добрив, що впливають на вирощування озимого жита, належить азоту. За спостереженнями В. Бабич, його зменшення у ґрунтах суттєво підвищувало собівартість зерна й, відповідно, знижувало рентабельність виробництва [3, с. 13].

Вивчаючи особливості ярого ячменю, дослідник В. Скидан зосередив увагу на культивуванні його пивоварних сортів [24]. Науковець дійшов висновку, що задля підвищення врожайності культури, її слід висаджувати після цукрових буряків та сої [24, с. 14].

Традиційно вагомим для українських аграріїв залишається вирощування такої культури, як буряк. Його унікальні поживні та лікувальні властивості відомі з давніх-давен. Серед науковців, що нині вивчають і аналізують технології розведення цієї культури, виокремимо О. Хіврича, С. Турченяка, А. Оленюка. Так, О. Хіврич дослідив процес вирощування кормових буряків [29], С. Турченяк — проблему формування насіння цукрового буряка [27], А. Оленюк — підготовку ґрунту та догляд за посівами цукрових буряків [16].

Слід зазначити, що на сучасному етапі доволі гостро стоїть питання виснаження сільськогосподарських угідь України. Винуватцями цих процесів, як відомо, є олійні культури: соняшник, соя, ріцина, сафлор, льон та інші. Ігноруючи цей чинник, прагматичні лідери Західної Європи ще на зорі незалежності України радили нашій молодій державі стати країною, що вирощує монокультуру — соняшник — і забезпечує весь світ смачною та поживною олією. На жаль, ці поради залишилися непоміченими, а міркування щодо рентабельності й швидкого прибутку спонукали багатьох аграріїв до вирощування саме олійних культур. Виходячи з цього, наукові дослідження, що торкаються цієї проблематики, є особливо актуальними та практично корисними.

Питання продуктивності гібридів соняшнику дослідила Н. Маркова [12]. Її розвідку присвячено технології посівних робіт, механічним заходам боротьби проти бур'янів і використанню гербіцидів, що забезпечують максимальний рівень врожайності та збору олії [12, с. 17].

У праці І. Аксіонова порушено проблему агробіології вирощування соняшника, ріцини й сафлору в

південній частині України [2]. Науковець рекомендує аграріям займатися протиерозійним обробітком ґрунту, культивувати низько- та середньорослі гібриди й сорти соняшника, застосовувати системи поліпшеного зябу з пошаровим обробітком ґрунту для ріцини та сафлору [2, с. 32—33].

Питання вирощування сої різнобічно дослідили С. Задубинна [7] і Р. Панасюк [17]. Дослідниці суголосно стверджують, що ця культура є винятково ефективною для сільського господарства України [7, с. 16—17; 17, с. 17].

У контексті селекції культуру льону-довгунця вивчала Н. Кандиба [9]. На її думку, рослина дає змогу поєднувати у своєму генотипі різноманітні корисні якості [9, с. 15].

С. Чернишова розглянула питання вирощування круп'яних культур у проміжних посівах після льону [31]. На переконання дослідниці, на темно-каштанових ґрунтах у проміжках між посівами льону доречно висаджувати просо та гречку [31, с. 12].

Вітчизняні вчені в галузі кормовиробництва та луковництва чимало уваги приділяють таким культурам, як конюшина та овес. І. Волощук розглянув проблему продуктивності конюшини залежно від агротехнічних способів вирощування [4]. Л. Пелех дослідила техніку вирощування вівса в сумісних посівах із капустяними та бобовими культурами [18]. У цьому контексті неабияке значення має продуктивність сортів квасолі та гороху. Зокрема, врожайний потенціал сортів квасолі дослідив О. Овчарук [14], нових сортів гороху — Ю. Огурцов [15].

Варто зазначити, що в наукових працях, пов'язаних з аграрним сектором України, порушено й проблеми вирощування найвживаніших овочів. Зокрема, дослідниця Т. Купріянова вивчає сорти та міжвидові гібриди картоплі [11]. О. Наклюка присвятила наукову працю технології вирощування солодкого перцю [13]. Проблема ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в економічному контексті з'ясував С. Кальченко [8].

З позицій аграрного маркетингу питання вирощування баштанних культур в Україні розглянув економіст О. Шапля [32]. Науковець зазначає, що впродовж останніх років завдяки селекції продуктивність баштанних культур суттєво зросла [32, с. 14].

Цікавими напрямками вітчизняного рослинництва є вирощування лікарських препаратів. Наприклад, В. Завгородній вивчав технологію розведення стевії [6]. В умовах поширення у світі цукрового діабету другого типу ця культура є вельми корисною і вкрай популярною серед українських споживачів. За сприятливих обставин стевія може стати прибутковим товаром експорту, а отже технологія її вирощування й підвищення продуктивності цього процесу особливо актуальні. Зберігається попит і на лікарську валеріану. Перевірений часом і мільйонами споживачів препарат успішно виробляється в Україні, принаймні на рівні вирощування. Цьому питанню присвячено наукову розвідку М. Світельського [22].

Висновки. Науковці, які досліджували різноманітні аспекти вітчизняних сільськогосподарських

наук (загальне землеробство, рослинництво, овочівництво, кормовиробництво та луківництво, сільськогосподарські меліорації, селекція рослин, насінництво тощо) та дотичних до них галузей економічної науки (економіка сільського господарства й АПК) на початку ХХІ ст., здійснили вагомий внесок у розвиток

аграрних знань в Україні. Вчені виробляють і поширюють серед працівників аграрного сектору нові технології вирощування, обробітку ґрунтів і внесення добрив. Застосування наукових рекомендацій на практиці сприяє підвищенню продуктивності сільськогосподарства, чого так потребує сучасна Україна.

Список використаної літератури

1. Абдурат Н. К. Мінливість господарсько цінних ознак гібридів пшениці озимої та можливість її використання в селекції : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Нішат Креем Абдалфатах Абдурат ; Інститут зернового господарства УААН. — Дніпропетровськ, 2010. — 21 с.
2. Аксьонов І. В. Агробіологічні та агротехнічні особливості оптимізації прийомів вирощування соняшнику, ріцини, сафлору в умовах південної підзони степу України : автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук / Ігор Вікторович Аксьонов ; Інститут зернового господарства УААН. — Дніпропетровськ, 2008. — 41 с.
3. Бабич В. Л. Продуктивність і якість озимого жита залежно від фонів живлення та зрошення в умовах півдня України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Бабич Вікторія Леонідівна ; Інститут землеробства південного регіону УААН. — Херсон, 2006. — 17 с.
4. Волощук І. С. Продуктивність конюшини гібридної залежно від агротехнічних прийомів вирощування в умовах західного лісостепу : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Волощук Ігор Степанович ; Інститут землеробства УААН. — Київ, 2006. — 21 с.
5. Єфімова Н. М. Ефективність післяживних посівів проса в агроecosистемі рису під затопленням на півдні України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Єфімова Наталія Миколаївна ; Херсонський державний аграрний університет. — Херсон, 2012. — 17 с.
6. Завгородній В. М. Оптимізація елементів технології вирощування стевії в умовах лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Завгородній Володимир Миколайович ; Інститут цукрових буряків УААН. — Київ, 2006. — 21 с.
7. Задубинна Є. В. Продуктивність сої та родючість торфового органічного ґрунту залежно від способів його обробітку і удобрення : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Задубинна Єлизавета Валеріївна ; ННЦ "Інститут землеробства НАН України". — Київ, 2012. — 21 с.
8. Кальченко С. В. Напрями підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в степовій зоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Кальченко Сергій Володимирович ; Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" УААН. — Київ, 2006. — 21 с.
9. Кандиба Н. М. Мінливість та успадкування основних господарсько-цінних ознак у міжсортних гібридів льону-довгунця : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Кандиба Наталія Миколаївна ; Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН. — Харків, 2006. — 19 с.
10. Климчук О. В. Вихідний матеріал для селекції гібридів кукурудзи, вирощуваних в умовах монокультури лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Климчук Олександр Васильович ; Інститут цукрових буряків УААН. — Київ, 2008. — 21 с.
11. Купріянова Т. М. Морфометричні особливості сортів і міжвидових гібридів картоплі та їх вплив на продуктивний процес : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Купріянова Тетяна Миколаївна ; Сумський національний аграрний університет. — Суми, 2011. — 21 с.
12. Маркова Н. В. Формування продуктивності гібридів соняшнику залежно від строків сівби та захисту посівів від бур'янів за вирощування в умовах південного степу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Маркова Наталія Валентинівна ; Херсонський державний аграрний університет. — Херсон, 2011. — 21 с.
13. Накльока О. П. Обґрунтування елементів технології вирощування перцю солодкого в умовах правобережного лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Накльока Ольга Петрівна ; Уманський державний аграрний університет. — Київ, 2007. — 19 с.
14. Овчарук О. В. Агроecологічні заходи реалізації потенціалу продуктивності сортів квасолі звичайної на зерно в умовах південної частини західного лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Овчарук Олег Васильович ; Подільський державний аграрно-технічний університет. — Кам'янець-Подільський, 2010. — 21 с.
15. Огурцов Ю. Є. Формування урожайності нових сортів гороху залежно від технологічних прийомів вирощування в умовах східної частини лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Огурцов Юрій Євгенович ; Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН. — Харків, 2008. — 21 с.
16. Оленюк А. М. Обробіток ґрунту, удобрення й догляд за посівами цукрових буряків з елементами біологізації землеробства в південно-західному лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Оленюк Анатолій Миколайович ; Дніпропетровський державний аграрний університет. — Дніпропетровськ, 2009. — 21 с.
17. Панасюк Р. М. Продуктивність сортів сої залежно від удобрення, норм висіву насіння та способів сівби в умовах західного лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Панасюк Руслана Миколаївна ; ННЦ "Інститут землеробства НАН України". — Київ, 2011. — 21 с.
18. Пелех Л. В. Оптимізація технологічних прийомів вирощування вівса в сумісних посівах з капустяними та бобовими культурами в умовах правобережного лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Пелех Людмила Вікторівна ; Вінницький національний аграрний університет [та ін.]. — Вінниця, 2011. — 21 с.
19. Перчук В. В. Взаємодія рослин кукурудзи з бур'янами при застосуванні різних видів сидератів та систем основного обробітку ґрунту в лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Перчук Віталій Володимирович ; Національний аграрний університет. — Київ, 2008. — 21 с.

20. Писаренко П. В. Продуктивність різних за групами стиглості гібридів кукурудзи залежно від густоти стояння та вологозабезпеченості в умовах південного степу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Писаренко Павло Володимирович ; Інститут землеробства південного регіону УААН. — Херсон, 2008. — 17 с.
21. Ракоїд О. О. Агроекологічна оцінка земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Ракоїд Олена Олександрівна ; Інститут агроекології УААН. — Київ, 2007. — 21 с.
22. Світельський М. М. Формування продуктивності валеріани лікарської залежно від елементів технології вирощування в умовах південної частини центрального Полісся України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Світельський Микола Михайлович ; Подільський державний аграрно-технічний університет. — Вінниця, 2007. — 21 с.
23. Сербенюк Г. А. Особливості формування врожайності гібридів кукурудзи залежно від технологічних прийомів вирощування в умовах лісостепу : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Сербенюк Ганна Анатоліївна ; Інститут землеробства УААН. — Київ, 2010. — 21 с.
24. Скидан В. О. Особливості технології вирощування пивоварних сортів ярого ячменю в умовах східної частини лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Скидан Вадим Олександрович ; Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН. — Харків, 2008. — 21 с.
25. Соколов В. Розвиток історико-науковознавчих досліджень з аграрних наук у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН України за останнє десятиріччя / Віктор Соколов // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 1. — С. 18—23.
26. Третьякова С. О. Оптимізація елементів технології вирощування пшениці озимої у лісостепу правобережному : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Третьякова Світлана Олексіївна ; Уманський національний університет садівництва. — Вінниця, 2012. — 21 с.
27. Турченок С. М. Особливості формування насіння цукрових буряків при вирощуванні його безвисадковим способом залежно від норм висіву і строків сівби : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Турченок Сергій Михайлович ; Інститут цукрових буряків УААН. — Київ, 2009. — 21 с.
28. Усик С. В. Агроекологічне обґрунтування насичення короткоротаційних сівозмін різними зернофуражними культурами у південній частині лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Усик Сергій Васильович ; Дніпропетровський державний аграрний університет. — Дніпропетровськ, 2007. — 21 с.
29. Хіврич О. Б. Удосконалення технологічних процесів вирощування буряків кормових : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Хіврич Олександр Борисович ; Інститут цукрових буряків УААН. — Київ, 2010. — 19 с.
30. Хорішко С. А. Особливості технології вирощування озимої пшениці по чорному пару в північному степу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Хорішко Сергій Анатолійович ; Інститут зернового господарства УААН. — Дніпропетровськ, 2009. — 21 с.
31. Чернишова Є. О. Технологія вирощування круп'яних культур в проміжних посівах після льону олійного на півдні України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук / Чернишова Євгенія Олегівна ; Херсонський державний аграрний університет. — Херсон, 2012. — 17 с.
32. Шабля О. С. Ефективність виробництва баштанних культур та розвиток маркетингу в галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Шабля Олександр Сергійович ; Житомирський національний агроекологічний університет. — Житомир, 2010. — 21 с.

Kateryna Shulzhenko

Agricultural sciences in Ukraine at the beginning of the XXI century: priority areas of development

(based on the materials of the State Archive of the Printing of the Book Chamber of Ukraine)

Our article is devoted to the problem of agricultural sciences development in Ukraine in the current XXI century. Taking into account the climatic features and quality of agricultural soils that have developed on the lands of our country, the author records the high level of scientific and public demand of the presented topics. The urgency of the problem raised is that at the present stage there has been a clear correlation of revenues to the state budget of Ukraine — the share of the industrial sector has significantly decreased and the segment of domestic agriculture has accordingly increased. At the same time, the citizens of Ukraine, apparently, lack the food of their own production, both primary and high-tech processing. Vegetables and fruits of local origin are increasingly disappearing from the shelves of our stores, and those that still reach the consumer, even on external grounds, do not stand up to competition with their foreign counterparts. At the present stage, the widespread practice of supplying "from a doe to the table" has actually disappeared. Ukraine, as it is not unfortunate to say, has lost the best traditions in the field of horticulture, viticulture, vegetable growing and more. Based on these findings, the author seeks to understand what role modern science plays in the development of domestic agriculture. Pursuing this goal, the author analyzes scientific research in the field of agricultural sciences that were conducted during the 21st century, emphasizes their achievements and achievements, summarizes the directions of development of agricultural sciences and sets their priorities.

Keywords: *agricultural sciences; general agriculture; crop production; plant breeding; agroecology; vegetable growing; seed production; fodder production; bulb farming; agricultural land reclamation*

References

1. Abdurat N. K. (2010). *Minlivist gospodarsko cimih oznak gibridiv psheniciz ozimoyi ta mozhlivist yiyi vikoristannya v selekciyi*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zernovogo gospodarstva UAAH. Dnipropetrovsk.
2. Aksonov I. V. (2008). *Agrobiologichni ta agrotehnicni osoblivosti optimizaciyi prijomiv viroshuvannya sonyashniku, ricini, safloru v umovah pivdennoyi pidzoni stepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zernovogo gospodarstva UAAH. Dnipropetrovsk.
3. Babich V. L. (2006). *Produktivnist i yakist ozimogo zhita zalezno vid foniv zhivlennya ta zroshennya v umovah pivdnykh Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zemlerobstva pivdennoho regionu UAAH. Herson.

4. Voloshuk I. S. (2006). *Produktivnist konyushini gibridnoi zalezho vid agrotehnicnih prijomiv viroshuvannya v umovah zahidnogo lisostepu*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zemlerobstva UAAN. Kyiv.
5. Yefimova N. M. (2012). *Efektivnist pislyazhnyvni posiviv prosa v agroekosistemi risu pid zatoplennyam na pivdni Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Hersonskij derzhavnij agrarnij universitet. Herson.
6. Zavgorodnij V. M. (2006). *Optimizaciya elementiv tehnologiyi viroshuvannya steviyi v umovah lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut cukrovih buryakiv UAAN. Kyiv.
7. Zadubinna Ye. V. (2012). *Produktivnist soyi ta rodyuchist torfovogo organogennoho gruntu zalezho vid sposobiv jogo obrobitku i udobrennya*. Abstract of Ph.D. dissertation. NNC "Institut zemlerobstva NAN Ukrayini". Kyiv.
8. Kalchenko S. V. (2006). *Napryami pidvishennya efektivnosti virobництва ovochiv vidkritogo gruntu v stepovij zoni*. Abstract of Ph.D. dissertation. Nacionalnij naukovij centr "Institut agrarnoi ekonomiki" UAAN. Kyiv.
9. Kandiba N. M. (2006). *Minlivist ta uspadkuvannya osnovnih gospodarstvo-cinnih oznak u mizhsortovih gibridiv lonudovguncya*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut roslinnictva im. V. Ya. Yur'yeva UAAN. Harkiv.
10. Klimchuk O. V. (2008). *Vihidnij material dlya selekciyi gibridiv kukurudzi, viroshuvanih v umovah monokulturi lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut cukrovih buryakiv UAAN. Kyiv.
11. Kupriyanova T. M. (2011). *Morfometrični osoblivosti sortiv i mizhvidovih gibridiv kartopli ta yih vpliv na produktivnij proces*. Abstract of Ph.D. dissertation. Sums'kij nacionalnij agrarnij universitet. Sumi.
12. Markova N. V. *Formuvannya produktivnosti gibridiv sonyashniku zalezho vid strokiv sivbi ta zahistu posiviv vid bur'yaniv za viroshuvannya v umovah pvidennogo stepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Hersonskij derzhavnij agrarnij universitet. Herson.
13. Nakloka O. P. (2007). *Obruntuvannya elementiv tehnologiyi viroshuvannya Percy solodkogo v umovah pravoberezhnogo lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Umanskiy derzhavnij agrarnij universitet. Kyiv.
14. Ovcharuk O. V. (2010). *Agroekologichni zahodi realizaciyi potencialu produktivnosti sortiv kvasoli z vychajnoyi na zerno v umovah pvidennoi chastini zahidnogo lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Podilskij derzhavnij agrarni-tehnicnij universitet. Kam'yanec-Podilskij.
14. Ogurcov Yu. Ye. (2008). *Formuvannya urozhajnosti novih sortiv gorohu zalezho vid tehnologichnih prijomiv viroshuvannya v umovah shidnoi chastini lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut roslinnictva im. V. Ya. Yur'yeva UAAN. Harkiv.
15. Olenyuk A. M. (2009). *Obrobitok gruntu, udobrennya j doglyad za posivami cukrovih buryakiv z elementami biologizaciyi zemlerobstva v pvidenno-zahidnomu lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Dnipropetrovskij derzhavnij agrarnij universitet. Dnipropetrovsk.
16. Panasyuk R. M. (2011). *Produktivnist sortiv soyi zalezho vid udobrennya, norm visivu nasimnya ta sposobiv sivbi v umovah zahidnogo lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. NNC "Institut zemlerobstva NAAN Ukrayini". Kyiv.
17. Peleh L. V. (2011). *Optimizaciya tehnologichnih prijomiv viroshuvannya vivsa v sumisnih posivah z kapustyanimi ta bobovimi kulturami v umovah pravoberezhnogo lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Vinnickij nacionalnij agrarnij universitet [ta in.]. Vinnicya.
18. Perchuk V. V. (2008). *Vzayemodiya roslin kukurudzi z bur'yanami pri zastosuvanni riznih vidiv siderativ ta sistem osnovnogo obrobitku gruntu v lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Nacionalnij agrarnij universitet. Kyiv.
19. Pisarenko P. V. (2008). *Produktivnist riznih za grupami stiglosti gibridiv kukurudzi zalezho vid gustoti stoyannya ta vologozabezpechennosti v umovah pvidennogo stepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zemlerobstva pvidennogo regionu UAAN. Herson.
20. Rakoyid O. O. (2007). *Agroekologichna ocinka zemel silskogospodarskogo priznachennya*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut agroekologiyi UAAN. Kyiv.
21. Svitelskij M. M. (2007). *Formuvannya produktivnosti valeriani likarskoyi zalezho vid elementiv tehnologiyi viroshuvannya v umovah pvidennoi chastini centralnogo Polissya Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Podilskij derzhavnij agrarni-tehnicnij universitet. Vinnicya.
22. Serbenyuk G. A. (2010). *Osoblivosti formuvannya vrozhajnosti gibridiv kukurudzi zalezho vid tehnologichnih prijomiv viroshuvannya v umovah lisostepu*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zemlerobstva UAAN. Kyiv.
23. Skidan V. O. (2008). *Osoblivosti tehnologiyi viroshuvannya pivovarnih sortiv yarogo yachmenyu v umovah shidnoi chastini lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut roslinnictva im. V. Ya. Yur'yeva UAAN. Harkiv.
24. Sokolov V. (2012). *Rozvitok istoriko-naukoznavchih doslidzhen z agrarnih nauk u Derzhavnij naukovij silskogospodarskij biblioteci NAAN Ukrayini za ostannye desyatirichchya*. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 18—23.
25. Tretyakova S. O. (2012). *Optimizaciya elementiv tehnologiyi viroshuvannya pshenici ozimoyi u lisostepu pravoberezhnomu*. Abstract of Ph.D. Umanskiy nacionalnij universitet sadivnictva. Vinnicya.
26. Turchenyak S. M. (2009). *Osoblivosti formuvannya nasimnya cukrovih buryakiv pri viroshuvanni jogo bezvisadkovim sposobom zalezho vid norm visivu i strokiv sivbi*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut cukrovih buryakiv UAAN. Kyiv.
27. Usik S. V. (2007). *Agroekologichne obruntuvannya nasichennya korotkorotacijnih sivozmin riznimi zernofurazhnimi kulturami u pvidenij chastini lisostepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Dnipropetrovskij derzhavnij agrarnij universitet. Dnipropetrovsk.
28. Hivrich O. B. (2010). *Udoskonalennya tehnologichnih procesiv viroshuvannya buryakiv kormovih*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut cukrovih buryakiv UAAN. Kyiv.
29. Horishko S. A. (2009). *Osoblivosti tehnologiyi viroshuvannya ozimoyi pshenici po chornomu paru v pivnichnomu stepu Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Institut zernovogo gospodarstva UAAN. Dnipropetrovsk.
30. Chernishova Ye. O. (2012). *Tehnologiya viroshuvannya krup'yanih kultur v promizhni posivah pislya lonu olijnogo na pivdni Ukrayini*. Abstract of Ph.D. dissertation. Hersonskij derzhavnij agrarnij universitet. Herson.
31. Shablya O. S. (2010). *Efektivnist virobництва bashtannih kultur ta rozvitok marketingu v galuzi*. Abstract of Ph.D. dissertation. Zhitomirskij nacionalnij agroekologichnij universitet. Zhitomir.

Надійшла до редакції 12 жовтня 2020 року